

Ганна Карчева

Кандидат економічних наук,
заступник директора департаменту – начальник
управління нагляду за діяльністю банків I та II груп
департаменту безвізного банківського нагляду
Національного банку України

Аналітичний огляд

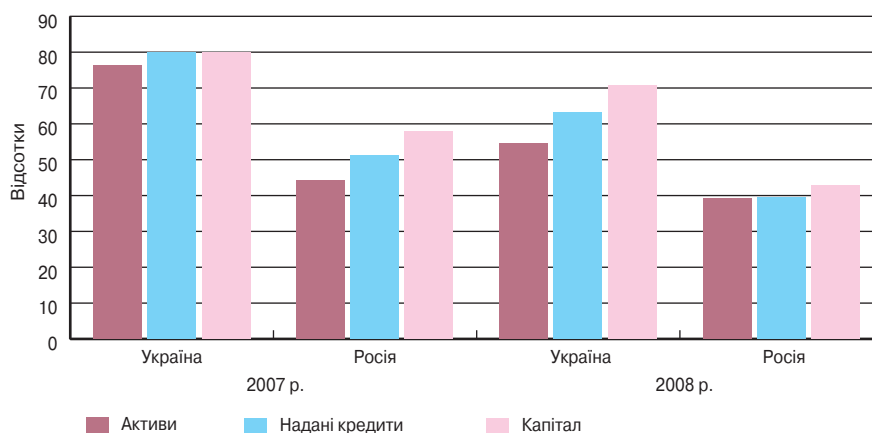
Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи

Загальноприйнято вважати, що каталізатором фінансової кризи в Україні стала передусім світова фінансова криза. Та чи насправді це так? Шукаючи відповідь на це запитання, автор статті аналізує цілу низку інших факторів, які свідчать про ключову роль у розвитку кризових явищ особливостей вітчизняної фінансово-економічної системи.

Функціонування банківської системи в умовах фінансової кризи характеризувалося зростанням ризику ліквідності, валютного, кредитного та інших ризиків унаслідок значного впливу коштів клієнтів; невисоким рівнем надходжень від погашення активів; обмеженими можливостями щодо кредитування економіки та залучення коштів на міжбанківському й зовнішніх фінансових ринках; підтриманням ліквідності банків значною мірою за рахунок кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України.

Виділяють зовнішні та внутрішні чинники банківської кризи в Україні. Зовнішні – це насамперед міжнародна фінансова криза, яка розпочалася в другій половині 2008 року. Внутрішні – передусім макроекономічна криза в Україні, яка значною мірою зумовлена наявними диспропорціями в економіці, високою її доларизацією. Серед інших важливих факторів – значне інституційне відставання в розвитку економіки України, яка не диверсифікована, по суті неконкурентоспроможна. Економіка нашої країни залишається надмірно відкритою, експортоорієнтованою¹, значною мірою залежною від однієї галузі – металургійної. Тому зміна кон'юнктури на

Графік 1. Темпи приросту показників розвитку банківських систем України та Росії у 2007–2008 рр.²

зовнішніх ринках негативно вплинула на розвиток цієї галузі, на стан платіжного балансу в цілому, що в сукупності з іншими факторами спричинило стрімке зростання валютного курсу і, як наслідок, значний дефіцит валютної ліквідності.

Як і в усьому світі, від фінансової кризи в Україні найсильніше постраждали найбільші та великі банки. Середні давно вже звикли покладатися на власні сили. А найвідчутніших втрат зазнали ті банки, в яких менеджмент проводив високоризикову політику, здійснював неефективне управління активами й пасива-

ми, управляв ліквідністю переважно завдяки міжбанківським ресурсам, штучно підтримував нормативи ліквідності за рахунок зустрічних міжбанківських операцій, ігнорував вимоги щодо збалансованості активів і пасивів за строками, активно використовував так звані “накопичувальні рахунки”, які по своїй суті були рахунками до запитання і давали змогу банкам штучно “поліпшувати” збалансованість на вимогу НБУ та зменшувати вплив довгострокових гепів на адекватність регулятивного капіталу.

Вважається, що каталізатором фінансової кризи стала світова фінансова криза. Чи так це? Звернемо увагу на те, що протягом останніх років, які передували банківській кризі, в Ук-

¹ Гесь В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи // Економіка України. — № 2. — 2009. — С. 5–23

² Для побудови графіка використано статистичні дані Національного банку України (www.bank.gov.ua) та Банку Росії (www.cbr.ru).

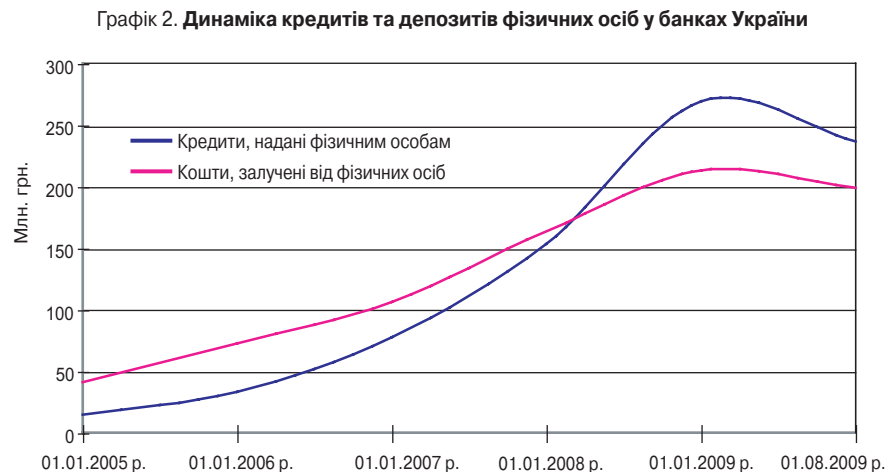
раїні, в умовах недостатньої капіталізації, надвисоких темпів зростання обсягів діяльності банків та масштабних запозичень на зовнішніх ринках, ризики у діяльності банків стрімко зростали. Найінтенсивніше загострювалися кредитний, валютний ризики та ризик ліквідності. Банківська система України демонструвала одні з найвищих темпів зростання порівняно з іншими країнами колишнього Радянського Союзу.

Ризик надвисоких темпів зростання активних операцій (як кажуть, “кредитний бум”), що розпочався ще в 2001–2003 роках, у 2005–2007 роках тільки прискорився, зокрема завдяки безперешкодному залученню в значних обсягах короткострокових коштів на зовнішніх ринках. Так, у 2006 році на 30%, а у 2007-му – на 31.6% фондування активних операцій відбувалося за рахунок короткострокових коштів, залучених від нерезидентів, тобто спостерігалася надмірна залежність банківського сектору від зовнішнього фінансування. Зауважимо, що ми не торкаємося тих довгострокових іноземних інвестицій, які надходили в банківську систему України у зв’язку з купівлею українських банків іноземними інвесторами.

Таблиця 1. Фондування активних операцій у 2006–2007 рр.

Джерела фондування активних операцій	Відсотки	
	2006 р.	2007 р.
Кошти нерезидентів	100	100
Кошти населення	30	31.6
Кошти суб’єктів господарювання	25.8	21.6
Цінні папери власного боргу	12.1	13.2
Капітал	2.5	5
Інші	13.2	10.2
	16.4	18.5

Унаслідок високих темпів зростання обсягів діяльності вплив банківської системи на соціально-економічний розвиток країни значно посилювався, про що свідчить відношення основних показників її розвитку до ВВП, зокрема, наданих банками кредитів до ВВП, який за 2005–2008 роки збільшився з 37 до 83.2% (на 01.01.2008 р. – 64.8%), а відношення активів до ВВП – з 51 до 102.4% (на 01.01.2008 р. – 84.5%). Однак за цими показниками у неї залишається значний невикористаний потенціал. Так, відношення активів банківської системи до ВВП у Франції становило 250%,

у Німеччині – близько 300%, Великобританії – 360%³.

У 2008 році в умовах низьких темпів зростання валового внутрішнього продукту – 102.1% (за 2007 – 107.9%), скорочення обсягів промислового виробництва на 3.1%, будівництва – на 15.8% банківська система України демонструвала високі темпи зростання в основному за рахунок девальвації гривні (на 60%). За 2008 рік активи банківської системи збільшилися на 54.5% (за 2007 рік – на 76.2%), надані кредити – на 63.2% (за 2007 рік – на 80%), зобов’язання банків – на 52.3% (за 2007 рік – на 78%) і становили 84.9% від ВВП⁴.

Зауважимо, що населення, яке, починаючи з 2003 року, було основним кредитором для банківської системи України, в 2006–2007 роках поступило своїми позиціями запозиченням на зовнішніх ринках і дедалі більшою мірою ставало основним позичальником, оскільки банки, зокрема з іноземним капіталом, орієнтувалися переважно на кредитування фізичних осіб. Тобто населення із кредитора поступово перетворилося на одного з основних боржників банківської системи. На початок фінансової кризи в Україні кредити, надані фізичним особам, становили третину кредитного портфеля банків країни (за станом на 01.01.2005 р. – 15%). Зауважимо, що ті основні причини, які зумовили іпотечну кризу в США, виникли і в Україні. Маємо на увазі насамперед надання окремими банками, так би мовити, “легких” ризикових кредитів фізичним особам, які не завжди мали достатні доходи для їх

погашення. Використання окремими банками так званого “безпечного” скорингу давало змогу класифікувати їх за оптимістичним сценарієм як надійні і формувати мінімальні резерви, отримуючи додаткові прибутки завдяки мінімізації витрат на формування резервів за кредитними операціями. Це призводило до низького рівня хеджування ризиків за кредитними операціями, зниження запасу міцності банків та їх фінансової стійкості.

Водночас упродовж останніх років в українських банках через неефективне управління активами й пасивами стрімко зростає ризик ліквідності, про що свідчило зниження рівня високоліквідних коштів, розбалансованість активів і пасивів за строками, наявність так званих “накопичувальних” рахунків (режим роботи яких передбачав, що вночі це строкові рахунки, а вдень – поточні), які штучно “поліпшували” показники ліквідності, а в умовах кризової ситуації призвели до лавиноподібного відпливу коштів клієнтів. Зростала кількість банків, які значною мірою підтримували ліквідність за рахунок міжбанківських операцій, зберігаючи незначний обсяг високоліквідних коштів.

Для таких банків в умовах фінансової кризи різко загострилася проблема ліквідності у зв’язку зі значним відпливом коштів клієнтів та неможливістю залучення грошей на міжбанківському та зовнішніх фінансових ринках. Гостро постало питання джерел ресурсного забезпечення, своєчасного виконання зобов’язань перед вкладниками і кредиторами, реструктуризації зовнішніх боргів, фондування активних операцій.

Загальновідомо, що важливу роль у підтримці ліквідності для банків відіграє так звана “ліквідна подушка” – наявність у достатньому обсязі висо-

³ Масштабы российского банковского сектора. Концепция развития финансового рынка России до 2020 года // Банковский рынок (электронная версия: <http://www.raexpert.ru/strategy/bank/>).

⁴ Джерело: Річний звіт НБУ за 2008 рік.

Графік 3. Динаміка високоліквідних коштів банків України

коліквідних коштів. Кредитний бум, який спостерігався протягом останніх років (2005–2007), призвів до того, що банки, жертвуючи ліквідністю, намагалися якомога більше надавати кредитів. Урешті-решт, така політика призвела до того, що за станом на 01.10.2008 р. банківська система України мала як ніколи низький рівень високоліквідних коштів, що дорівнював лише 8.8% (на початок 2008 року – 10.3%).

З огляду на це не можемо погодитися з твердженням окремих авторів, що за станом на початок жовтня 2008 року банківська система України мала доволі значний запас ліквідності – її обсяги буцімто удвічі перевищували відповідні потреби банків⁵. Мінімальний ризик ліквідності вимагає збалансованості активів і пасивів за всіма часовими діапазонами, передусім – у часовому діапазоні до 31 дня. Так, у Німеччині вимагається 100-відсоткова збалансованість активів і пасивів із терміном погашення до 31 дня, в Україні – 40-відсоткова, в Росії – 50-відсоткова. Фактично ж значення нормативу Н5 (поточної ліквідності) у зазначений час становило по банківській системі України 75%. Окремі банки підтримували нормативи ліквідності за рахунок зустрічних міжбанківських операцій. Однак для зменшення негативного впливу фінансової кризи банки повинні мати підвищений запас міцності, насамперед – більший запас ліквідності.

Про зростання ризику ліквідності напередодні фінансової кризи свідчила й висока волатильність поточних пасивів протягом 2008 року, які просто “нуртували”, на відміну від 2007 року,

⁵ Довгань Ж. Фінансова стійкість банківських установ у період економічної кризи // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 20–26.

коли чітко простежувався тренд у динаміці цих пасивів (див. графік 4).

Уперше з 2003 року був відсутній аналітичний тренд, який би достатньо точно описував динаміку поточних пасивів за 2008 рік, що свідчило про високі ризики у банківській системі. Зауважимо, що висока волатильність поточних пасивів спостерігалася у банківській системі, починаючи з II кварталу 2008 року ($R^2 = 0.047$).

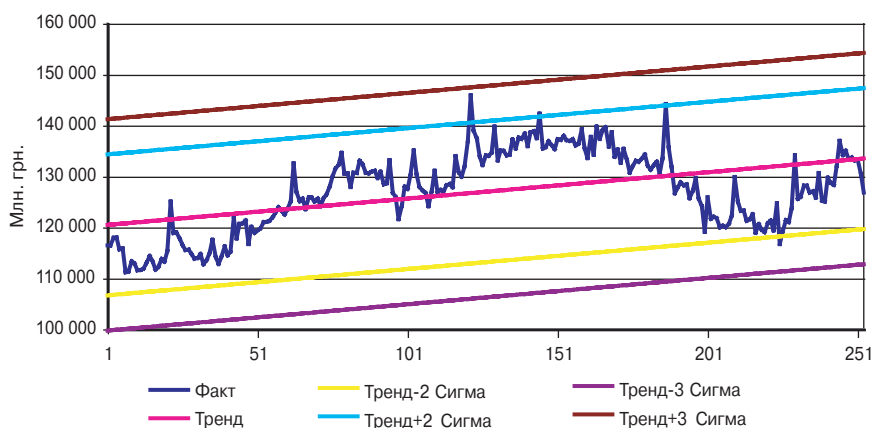
За своєю мінливістю поточні пасиви у цьому кварталі наближалися до IV кварталу 2008 року ($R^2 = 0.048$). У кризовий період характер їх мінливості суттєво відрізнявся.

Слід звернути увагу, що криза ліквідності у 2008 році була значно сильнішою за кризу ліквідності 2004 року. Це підтверджується і статистичними даними. Так, у період фінансової нестабільності в 2004 році аналітичного тренду для динаміки поточних пасивів не було лише у жовтні-листопаді ($R^2 = 0.0007$), а в цілому за рік поточні пасиви доволі точно описувалися трендом ($R^2 = 0.807$).

У літературі по-різному розглядають етапи банківської кризи в Україні. На нашу думку, слід виділити п'ять із них.

1. *Кінець вересня – жовтень 2008 року*, коли внаслідок рейдерських атак розпочалося масове вилучення коштів із Промінвестбанку. Спочатку – юридичними особами, а потім і фізичними, і тільки вчасне запровадження Національним банком України тимчасової адміністрації запобігло банкрутству цього банку та забезпечило відновлення його діяльності. У зв'язку з відновленням платоспроможності Промінвестбанку, появою у ньому інвестора – Зовнішекономбанку Росії – після п'яти місяців роботи тимчасової адміністрації припинила своє функціонування. Зауважимо, що недопущення банкрутства Промінвестбан-

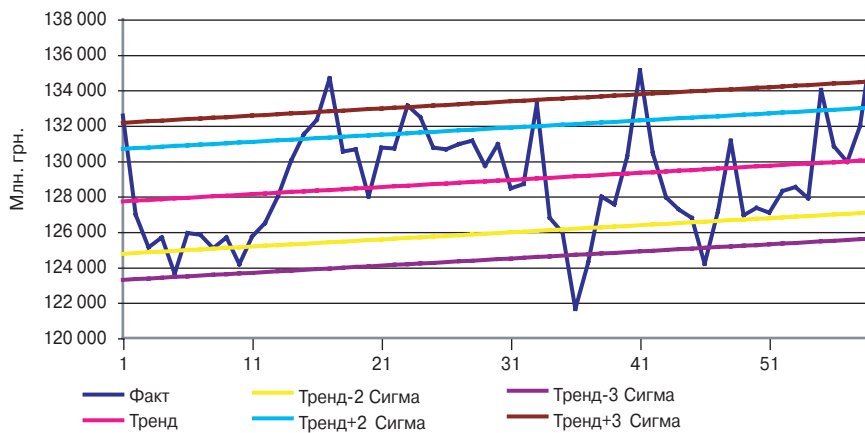
Графік 4. Динаміка поточних пасивів банків України у 2008 році

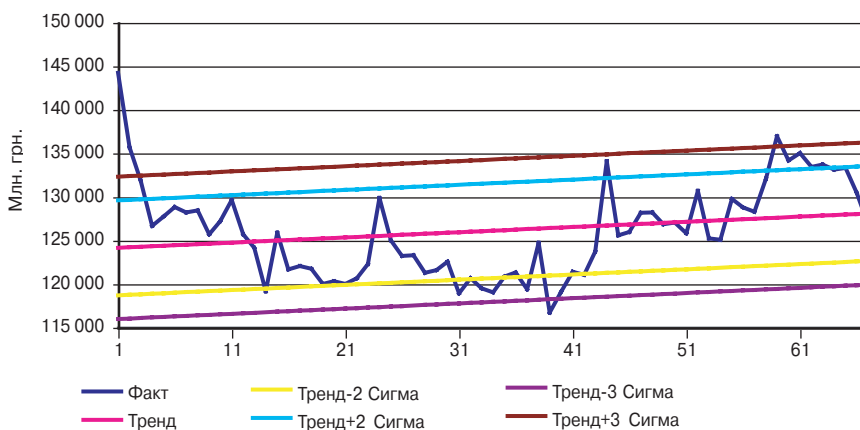
ку та відновлення його платоспроможності стало можливим завдяки вжиттю тимчасовим адміністратором таких ефективних заходів, як встановлення повного контролю за платіжною системою банку, впровадження управління ліквідністю (яке базувалося на збалансованості грошових потоків), поліпшення забезпечення готівкою за рахунок внутрішніх джерел, посилення контролю за своєчасністю погашення кредитів, впровадження нової системи оплати праці (основним критерієм якої стала ефективність роботи кожного працівника банку), а також втілення в життя проекту “Ліквідні кошти” (який дав змогу використовувати переваги платіжної системи Промінвестбанку і повернув довіру клієнтів до нього).

На початку жовтня значних проблем із ліквідністю зазнав банк “Надра”. Це сталося зокрема через його неспроможність розрахуватися за своїми зовнішніми зобов'язаннями та неможливість їх реструктуризувати. Проблеми у діяльності банків, порушення кругообігу коштів у них унаслідок невідповідності грошових потоків від погашення кредитів та відпливу коштів

Графік 5. Динаміка поточних пасивів банків України у II кварталі 2008 року

Графік 6. Динаміка поточних пасивів у IV кварталі 2008 року

Таблиця 2. Статистичний аналіз волатильності поточних пасивів

Роки	Значення коефіцієнта детермінації (R^2) для аналітичного тренду	Період 2008 року	Значення коефіцієнта детермінації (R^2) для аналітичного тренду
2003	0.929	I квартал	0.468
2004	0.807	II квартал	0.048
2005	0.928	III квартал	0.175
2006	0.931	IV квартал	0.047
2007	0.919	I півріччя	0.756
2008	0.230	II півріччя	0.415

клієнтів. Проші в основному вилучалися. Знизився рівень погашення кредитів. Тривала внутрішня політична нестабільність і міжнародна фінансова криза. Ситуація в банках не завжди об'єктивно висвітлювалася в засобах масової інформації, нагніталася істерія. Все це призвело до різкого зростання недовіри до банків та значного вилучення коштів клієнтами.

Зауважимо, що в Україні, як і в інших країнах колишнього Радянського Союзу, фінансову кризу розглядають як кризу ліквідності, тоді як у західних країнах ситуацію, що склалася, визначають у першу чергу як кризу довіри до банків.

Міжнародний досвід свідчить, що

в умовах фінансової кризи, коли зростає недовіра до банків, міжбанківський ринок практично не працює, згортається. Так сталося в Євросоюзі. Як тільки розпочалася фінансова криза, банки не змогли залучати кошти на міжбанківському ринку, тож змушені були звертатися до Європейського центрального банку для отримання кредитів для підтримання ліквідності. Подібна ситуація спостерігалася і в Україні. Для підтримання ліквідності й недопущення втрати банками платоспроможності, забезпечення виконання ними розрахункової функції, уникнення масової зупинки платіжної системи Національним банком надавалися банкам кредити рефінансування під

ліквідне забезпечення та за умови подання ними планів ефективних заходів щодо забезпечення підтримання ліквідності або програм фінансового оздоровлення, а також встановлювалися певні вимоги та обмеження щодо діяльності банків із метою недопущення зростання ризиків у їх діяльності.

Запровадження Національним банком із 11.10.2009 р. заборони на дострокове повернення строкових депозитів комерційними банками (постанова Правління НБУ № 319) уповільнило процеси вилучення коштів, але їх кругообіг не відновився. Кошти вилучали з настанням терміну, в кращому випадку частина їх переоформлялася на невеликий строк (в основному на 1-3 місяці) за вищими процентними ставками. Нові кошти в банки майже не надходили.

2. Наступний етап банківської кризи — *листопад—грудень 2008 року*, коли до кризи ліквідності додалася валютна криза. Внаслідок різкої зміни курсу у листопаді (знецінення національної валюти щодо долара на 60%, у Росії — на 35% ⁶) окремим банкам забракло капіталу для покриття кредитних ризиків, зокрема за кредитами в іноземній валюті, що призвело до порушення ними нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7). З іншого боку, різка девальвація гривні в умовах, коли більшість банків мала довгу відкрити валютну позицію, дала змогу банкам за рахунок переоцінки валюти отримати значні торговельні доходи. За результатами 2008 року торговельний дохід відносно активів становив 1.7% (за 2007 рік — 0.71%), що в умовах зростання відрахувань у резерви на покриття ризиків за активними операціями (3.41% від активів; за 2007 рік — 1.65%) дало змогу банківській системі України все-таки забезпечити рентабельність активів на достатньому рівні: ROA = 1.03% (за 2007 рік ROA = 1.50%). Рівень рентабельності був забезпечений також за рахунок зростання чистої процентної маржі — з 5.03% у 2007 році до 5.3 у 2008-му. Це сталося зокрема завдяки зростанню чистої процентної позиції з 4.7 до 10.4% внаслідок зниження рівня високоліквідних коштів і використання їх для кредитування. Зауважимо, що зростання чистої процентної маржі відбулося в умовах зниження чистого спреду з

⁶ Алексеев М.Ю. Проблемы развития российской банковской системы в кризисный период // Банковское дело. — № 5. — 2009. — С. 23-25.

5.31 до 5.18% внаслідок інтенсивнішого зростання процентних ставок за депозитами порівняно з кредитами. З метою недопущення відпливу коштів клієнтів або зниження його інтенсивності на той момент було виправдане встановлення банками підвищених процентних ставок (у розумних межах) за депозитами.

Щодо адміністративних витрат (якщо їх розглядати в сукупності з іншими операційними витратами), то їх рівень відносно активів залишився у 2008 році практично на тому ж рівні, що й у 2007-му.

На цьому етапі завдяки активним діям Національного банку України низку гострих проблем, пов'язаних із ліквідністю банків, було знято. В окремих банках призначено тимчасові адміністрації з метою відновлення платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банків, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

3. Подальший етап — *січень—лютий 2009 року*. У цей час, незважаючи на згадане вище вирішення проблем із ліквідністю, банки не змогли самостійно підтримувати її без одержання нових траншів кредитів рефінансування від Національного банку України. Чергове погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, зниження економічної активності, суттєве стиснення внутрішнього попиту продовжували бути основними факторами негативних тенденцій розвитку економіки, що негативно впливало також і на стан ліквідності банківської системи.

На цьому етапі у зв'язку з втратою ліквідності і платоспроможності були призначені тимчасові адміністрації в банках "Надра" та Укрпромбанк, що входять до I групи, і які мали значний обсяг коштів, залучених від фізичних осіб.

Ситуація з ліквідністю в банках залишалася напруженою, рівень високоліквідних коштів продовжував знижуватися. Частка високоліквідних активів порівняно з початком року знизилася в банківській системі з 8.8 до 7.5%.

З метою посилення контролю за банками Національним банком було впроваджено *інститут кураторства*. Призначені куратори за дорученням НБУ здійснювали контроль за діяльністю банку, перебуваючи безпосередньо в ньому. Зокрема контролювалося використання банком кредитів рефінансування, отриманих від Національного банку України, виконання програм фінансового оздоровлення тощо.

4. Наступний етап — *березень—червень 2009 року*. Певні позитивні зміни відбулися у березні, зокрема значно знизилися темпи відпливу коштів в умовах уповільнення падіння індексу виробництва базових галузей — до (–)28.8% у річному вимірі порівняно з (–)29.9% у лютому (падіння за січень—березень становило (–)30.1%), що було зумовлено поліпшенням динаміки деяких видів промислової діяльності — в харчовій промисловості, виробництві коксу та нафтопереробки, хімічній та нафтохімічній промисловості. У березні незначно прискорилося зростання сільськогосподарського виробництва.

На цьому етапі у банківській кризі намітився певний перелом тенденцій.

Завдяки кредитній підтримці банків Національним банком, поступовому відновленню довіри до банків знизилася інтенсивність відпливу коштів клієнтів, рівень ліквідності банківської системи дещо підвищився. За станом на 01.07.2009 р. частка високоліквідних активів зросла до 9%.

Поліпшенню ситуації з ліквідністю сприяло й виконання програм фінансового оздоровлення та планів ліквідності, посилення контролю за банками, які мали нестійке фінансове становище, шляхом призначення кураторів і тимчасових адміністраторів.

Позитивно вплинули на зниження інтенсивності відпливу коштів стабілізація валютного курсу, поступове відновлення довіри до банків, зокрема до банків із іноземним капіталом, у більшості з яких у березні спостерігалось зростання обсягу коштів клієнтів.

Водночас макроекономічна ситуація залишалася складною, що негативно позначалося на загальній ситуації. За II квартал 2009 року реальний ВВП скоротився на 18% (за I квартал — на 20.3%), обсяг інвестицій в основний капітал за I півріччя 2009 року порівняно з відповідним періодом 2008 року зменшився на 43.3%.

Незважаючи на певний перелом тенденцій, ситуація в банківському секторі залишалася складною, тривало скорочення обсягів активно-пасивних операцій. За I півріччя 2009 року обсяги загальних активів зменшилися на 3.0%, кредитного портфеля — на 5.4%. Тривав відплив коштів клієнтів. Зобов'язання банків зменшилися на 55 млрд. грн., або на 6.8%, із них кошти суб'єктів господарювання — на 26 млрд. грн., або на 18%, кошти фізичних осіб — на 16.6 млрд. грн., або на 8%.

В умовах високих ризиків і погіршення платоспроможності населення (зростання безробіття, зниження заробітної плати та інших доходів) розвиток роздрібного кредитування перестав бути пріоритетним. За 6 місяців 2009 року обсяги кредитів, наданих фізичним особам, скоротилися на 30 млрд. грн., або на 11%.

Ринкова ситуація суттєво впливала на діяльність банків. Різке зростання ризиків, погіршення якості банківських активів у 2009 році (за півроку обсяги проблемних кредитів збільшилися в 2.3 раза) зумовило значні відрахування в резерви за активними операціями, що спричинило збиткову діяльність багатьох банків та банківської системи загалом. Помітне підвищення чистої процентної маржі (з 5.3 до 6.3%) та скорочення адміністративних витрат виявилось недостатнім для покриття збільшення відрахувань у резерви для відшкодування можливих втрат за активними операціями. За 6 місяців 2009 року ці відрахування (32 млрд. грн.) перевищили такий самий показник за весь 2008 рік (28.2 млрд. грн.) і спричинили збитки у розмірі 14.3 млрд. грн.

Зауважимо, що для світової банківської системи фінансова криза 2008 року за обсягом збитків у три рази перевищила попередні кризи. Якщо за останні 50 років на відновлення після кризи вимагалось 1-1.5 року, то для подолання збитків після останньої потрібно буде 2.5 року⁷.

Такий стан справ потребував збільшення регулятивного капіталу банків для підтримання рівня показників фінансової стійкості, зокрема адекватності регулятивного капіталу.

На цьому етапі поліпшенню ситуації сприяло збільшення капіталу як за рахунок внесення власниками реальних грошей, так і капіталізації 50% прибутку за 2008 рік. Статутний капітал за I півріччя 2009 року збільшився на 10 млрд. грн., або на 12.2%.

Рівень капіталізації підвищився також у зв'язку з виконанням банками програм капіталізації за результатами проведеного діагностичного обстеження аудиторськими компаніями.

5. На наступному етапі — у *липні—серпні 2009 року* — незважаючи на певне погравлення у реальному секторі, макроекономічна ситуація залишалася складною. У таких умовах продовжу-

⁷ Тютюнник А.В. Какой будет российская банковская система после кризиса // Банковское дело. — 2009. — № 2. — С. 22-26.

Таблиця 3. Вплив фінансової кризи на показники діяльності банків України у 2009 році

Показники	Млн. грн.						
	На 01.01. 2009 р.	На 01.07. 2009 р.	На 01.09. 2009 р.	за I пів-річчя	Приріст за період з 01.07.2009 р. до 01.09.2009 р.	за I пів-річчя	за період з 01.07.2009 р. до 01.09.2009 р.
Загальні активи	973 332	944 458	970 004	-28 874	25 546	-2.97	2.70
Високоліквідні активи	79 702	85 043	90 052	5 341	5 009	6.70	5.89
Частка високоліквідних активів, %	8.2	9.0	9.3	х	х	х	х
Кредити надані	792 384	749 738	755 355	-4 2646	5 617	-5.38	0.75
суб'єктам господарювання	472 584	469 490	471 854	-3 094	2 364	-0.65	0.50
фізичним особам	268 857	239 163	239 133	-29 694	-30	-11.04	-0.01
Проблемні кредити	18 015	40 679	51 418	22 664	10 739	125.81	26.40
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	2.27	5.43	6.81	х	х	х	х
Резерви під активні операції банків	44 503	80 816	79 820	36 313	-996	81.60	-1.23
Зобов'язання банків	806 823	752 098	757 370	-54 725	5 272	-6.78	0.70
Кошти суб'єктів господарювання	143 928	117 635	115 030	-26 293	-2 605	-18.27	-2.21
Кошти фізичних осіб	213 219	196 656	201 889	-16 563	5 233	-7.77	2.66
Статутний капітал	82 454	92 527	104 202	10 073	11 675	12.22	12.62
Результат діяльності	7 304	-14 321	-20 503	-21 625	-6 182	-296.07	43.17

вала посилюватися тенденція до стабілізації в банківській системі, про що свідчить подальше зростання частки високоліквідних коштів у загальних активах до 9.2%, збільшення статутного капіталу за 2 місяці (липень—серпень) на 11.7 млрд. грн., або на 12.6%.

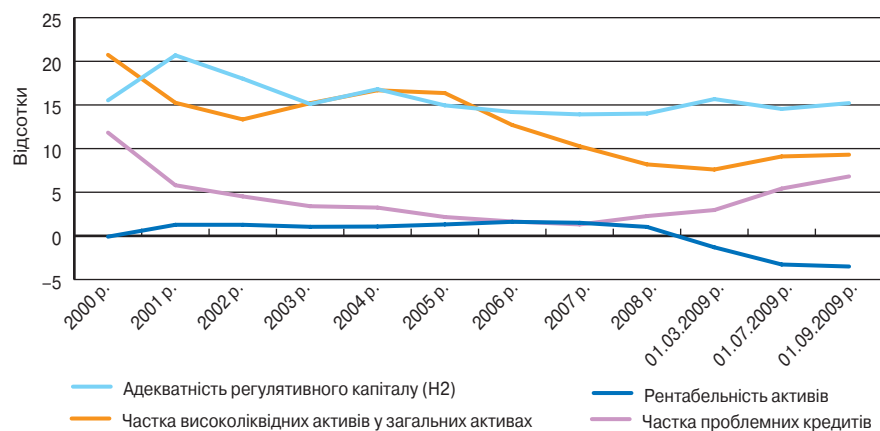
Протягом липня—серпня 2009 року почало відновлюватися кредитування економіки. Позички, надані суб'єктам господарювання, збільшилися на 2.4 млрд. грн., або на 0.5%, а кредити, надані фізичним особам, скоротилися лише на 30 млн. грн., або на 0.01%.

В Україні вперше було проведено капіталізацію трьох банків за участі держави (Укргазбанк, Родовід-банк, "Київ"), що сприяло відновленню довіри до них з боку вкладників.

Водночас зберігалася негативна тенденція до погіршення якості кредитного портфеля та активів у цілому, що вимагало формування додаткових резервів за активними операціями і призвело до зростання збитків до 20.5 млрд. грн. Частка проблемних кредитів за балансовими даними після скорочення у 2007 році до 1.3% збільшилася у 2008 році до 2.3%, а за 8 місяців 2009 року — до 6.8%. Подібні тенденції в умовах міжнародної фінансової кризи характерні і для інших країн колишнього Радянського Союзу.

У Росії, за прогнозами аналітиків, частка проблемних кредитів на балансі найбільших російських банків може сягнути у 2010 році 24% від кредитного портфеля, що відповідає значенню показника в кризові періоди. А рівень простроченої заборгованості

Графік 7. Динаміка показників банківської системи України

по всій банківській системі може становити 16%⁸. Проблема загострюється непрозорістю застави та зниженням вартості ліквідних активів. Рівень цінової волатильності цих активів залишається досить високим, що значно збільшує ризики, пов'язані як з простроченою заборгованістю, так і з наданням нових кредитів.

Тенденція до погіршення якості кредитного портфеля, зниження надходжень від погашення кредитів негативно впливає на рівень ліквідності й залишається однією з основних проблем для банківської системи України. Як свідчить світовий досвід, для зменшення негативного впливу фінансової кризи та недопущення зростання ризиків у діяльності банків важливого значен-

ня набуває вжиття антикризових заходів, підтримка банків державою.

Заходи державної підтримки, що використовуються у світі, прийнято поділяти на 4 групи:

- ◆ забезпечення державних гарантій за боргами банків;
- ◆ рекапіталізація фінансових інститутів;
- ◆ купівля проблемних активів;
- ◆ стимулювання економічного попиту.

Багато країн (наприклад, Великобританія, Китай) активно використовують заходи податкового стимулювання.

Зауважимо, що період фінансової кризи в Україні характеризується посиленням державних банків (Укресімбанку та Ощадбанку), суттєвим збільшенням участі держави в їх капіталі, капіталізацією за участі держави трьох (зазначених вище) банків.

Вже на сьогодні наявна практично

⁸ Алексеев М.Ю. Проблемы развития российской банковской системы в кризисный период // Банковское дело. — № 5. — 2009. — С. 23-25.

рівнозначна участь у капіталі банків приватного, іноземного та державного капіталу. Якщо на початок банківської кризи (за станом на 01.10.2008 р.) частка капіталу державних банків (Ощадбанку та Укресімбанку) в капіталі банківської системи становила лише 5.1%, то на сьогодні з урахуванням державної капіталізації Укргазбанку, Родовідбанку, банку "Київ" та збільшення капіталу Ощадбанку й Укресімбанку участь держави в капіталі банків наближається до 25%.

Вважається, що після такої реструктуризації банківської системи в Україні можна буде створити конкурентне банківське середовище, в якому банківський капітал приблизно в рівних частинах контролюватиметься державою, приватним бізнесом, а також іноземним капіталом⁹.

Отже, життя Національним банком антикризових заходів дало змогу не допустити зупинення платіжної системи, підтримати ліквідність банківської системи в умовах впливу коштів клієнтів та ускладнення залучення коштів на міжбанківському й на зовнішніх фінансових ринках, а також зберегти дієздатною платіжно-розрахункову систему та здійснювати кредитування життєво важливих об'єктів.

Починаючи з березня намітився певний перелом у банківській кризі. Про окремі ознаки стабілізації банківської системи свідчить:

- ♦ зростання частки високоліквідних коштів із початку року з 8.2 до 9.3%, що може сигналізувати про тенденцію до зниження ризику ліквідності;

- ♦ підвищення рівня капіталізації. Значення нормативу адекватності регулятивного капіталу порівняно з початком року підвищилися з 14.01 до 15.21%. Очікується й подальше збільшення капіталу банків, оскільки вони продовжують виконувати програми капіталізації, розроблені за результатами діагностичного обстеження, та програми фінансового оздоровлення у зв'язку з отриманням кредитів рефінансування. Це теж сприятиме поліпшенню ситуації з ліквідністю;

- ♦ практично призупинився вплив коштів клієнтів, що має позитивно позначитися на ліквідності банків;

- ♦ почало відновлюватися кредитування економіки. Найближчим часом

очікується відновлення кредитування й фізичних осіб.

У банківській системі України й надалі відбуватимуться процеси реструктуризації як унаслідок реорганізації банків шляхом приєднання або злиття проблемних банківських установ до фінансово стабільних банків, так і в результаті подальшої капіталізації банків, у тому числі за участю держави, а також завдяки збільшенню іноземних інвестицій. Банки мають концентруватися не лише на виконанні поточних завдань, а й дбати про довгостроковий розвиток, орієнтуватися на досягнення синергетичного ефекту, тобто ведення такого бізнесу, який враховував би інтереси всіх зацікавлених сторін, передусім держави та суспільства в цілому.

Разом з тим залишаються значними загрози для стабільності банків України як внутрішнього характеру (у зв'язку з різким погіршенням якості активів та зростанням кредитного ризику), так і зовнішнього, пов'язаного з макроекономічною нестабільністю, невизначеністю валютного курсу, поганим фінансовим станом позичальників та неспроможністю погашення ними кредитів, високим рівнем інфляції та безробіття, політичною нестабільністю.

І хоча динаміка макроекономічних показників у другій половині 2009 року була сприятливою завдяки поліпшенню ситуації на зовнішніх ринках, очікується, що зменшення ВВП у 2009 році, за оцінками Світового банку, становитиме 15% за інфляції 13.4%.

Очевидно, макроекономічна ситуація буде складною і в 2010 році. Світовий банк прогнозує зниження реального ВВП в Україні на 1.5% (уряд прогнозує його зростання на рівні 3.7% за інфляції 9.7%)¹⁰.

У таких умовах стабілізація банківської системи залишається ключовою умовою відновлення економічного зростання в Україні.

Для диверсифікації фінансового ризику, спричиненого нестабільною макроекономічною та політичною ситуацією в нашій країні, банки потребують перш за все фінансової підтримки акціонерів шляхом збільшення статутного капіталу та субординованого боргу.

Банківська криза загострила загальну потребу в удосконаленні регулювання ліквідності банків, підви-

щення дієвості нормативів ліквідності. Загальноприйнято вважати, що ліквідність — це потік, але в той же час відповідно до нормативів ліквідності ми контролюємо залишки, а не обороти коштів, тоді як під час кризи ліквідності порушується кругообіг коштів у банках, коли кошти до банків не надходять, але в той же час банки мають здійснювати клієнтські платежі, мусять вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками і кредиторами.

Слід звернути увагу й на недостатню готовність багатьох банків до роботи в екстраординарних умовах. Будучи дуже залежними від коштів населення (яке є чутливим і схильним до панічних настроїв) та міжбанківських ресурсів, банки часто не мають виважених планів роботи в нестабільних умовах.

Фінансова криза показала неефективність і непридатність у більшості банків так званих планів заходів щодо підтримки ліквідності на випадок непередбачених обставин. Вони насправді не передбачали ефективних заходів, орієнтувалися не на мобілізацію внутрішніх ресурсів, а на отримання кредитів рефінансування від Національного банку України та залучення коштів на міжбанківському ринку, який у момент настання фінансової кризи відразу "згорнувся".

З урахуванням завдань ризик-орієнтованого нагляду необхідно вдосконалити управління ризиком ліквідності, виходячи з концепції грошових потоків і оцінки стану систем управління ліквідністю в банках.

Необхідно прискорити роботу щодо реалізації підходів, запропонованих Базельським комітетом із банківського нагляду "Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи. Уточнена версія" (Базель II), впровадження яких сприятиме наближенню оцінки достатності капіталу українських банків до міжнародних стандартів.

Міжнародна фінансова криза поставила питання про необхідність масштабної реформи банківського сектору. З метою запобігання фінансових криз Групою 20 розглядаються питання обмеження залежності банків від залученого капіталу, збільшення акціонерного капіталу ("капітальної подушки"), пулу ліквідних активів, посилення відповідальності фінансових компаній за ризик.

⁹ Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи // Економіка України. — № 2. — 2009. — С. 5-23.

¹⁰ Новини // Інтерфакс-Україна. — 17 вересня 2009 року.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у вересні 2009 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство “Легбанк” (колишня назва – Акціонерний комерційний банк “Легбанк”)	ПАТ	51 000 000	08.10.1991 р.	17	м. Київ, вул. Жиянська, 27
Відкрите акціонерне товариство ВТБ Банк	БАТ	2 928 784 405	11.11.1992 р.	128	м. Київ, бул. Тараса Шевченка / вул. Пушкінська, 8/26
Публічне акціонерне товариство комерційний банк “ПРАВЕКС-БАНК” (колишня назва – Акціонерний комерційний банк “ПРАВЕКС-БАНК”)	ПАТ	991 499 139	29.12.1992 р.	139	м. Київ, вул. Кловський узвіз, 9/2
Публічне акціонерне товариство “ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК” (колишня назва – Акціонерне товариство “ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК”)	ПАТ	550 000 000	10.02.1993 р.	149	м. Київ, вул. Пушкінська, 42/4
Публічне акціонерне товариство “Комерційний Індустріальний Банк” (колишня назва – товариство з обмеженою відповідальністю “Комерційний Індустріальний Банк”)	ПАТ	61 276 684	03.12.1993 р.	219	м. Київ, вул. Воровського, 6
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “БАНК НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ”	ПАТ	58 085 000	31.01.1996 р.	255	м. Київ, вул. Тургенєвська, 52/58
Публічне акціонерне товариство “Терра Банк” (колишня назва – Закрите акціонерне товариство “Терра Банк”)	ПАТ	57 141 000	18.10.1996 р.	263	м. Київ, Кудрявський узвіз, 2
Публічне Акціонерне товариство “Перший Інвестиційний Банк” (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство “Перший Інвестиційний Банк”)	ПАТ	200 000 000	20.06.1997 р.	267	м. Київ, Московський просп., 6
Публічне акціонерне товариство “ІНГ Банк Україна” (колишня назва – Акціонерний банк “ІНГ Банк Україна”)	ПАТ	731 298 045	15.12.1997 р.	271	м. Київ, вул. Спаська, 30-а
Публічне акціонерне товариство “ОТП Банк”	ПАТ	2 868 190 522	02.03.1998 р.	273	м. Київ, вул. Жиянська, 43
Публічне акціонерне товариство “ПроКредит Банк” (колишня назва – Закрите акціонерне товариство “ПроКредит Банк”)	ПАТ	227 000 196	28.12.2000 р.	276	м. Київ, просп. Перемоги, 107-а
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “БАНК РЕ-НЕСАНС КАПІТАЛ” (колишня назва – Товариство з обмеженою відповідальністю “Банк Ренесанс Капітал”)	ПАТ	201 400 000	29.01.2003 р.	285	м. Київ, вул. Раїси Окіпної, 8-б
Дніпропетровська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “АКЦЕНТ-БАНК” (колишня назва – ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “АКЦЕНТ БАНК”)	ПАТ	125 560 000	30.10.1992 р.	127	м. Дніпропетровськ, вул. Батумська, 11
Запорізька область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК “ІНДУСТРІАЛБАНК” (колишня назва – АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК “ІНДУСТРІАЛБАНК”)	ПАТ	407 798 053	16.10.1991 р.	36	м. Запоріжжя, вул. Сорок років Радянської України, 39-д
Львівська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ФОЛЬКСБАНК” (колишня назва – ВІДКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ФОЛЬКСБАНК”)	ПАТ	260 000 000	10.10.1991 р.	25	м. Львів, вул. Грабовського, 11
Одеська область					
Комерційний банк товариство з обмеженою відповідальністю “Місто Банк”	ТОВ	124 980 000	23.07.1993 р.	184	м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 11
Сумська область					
Публічне акціонерне товариство “Комерційний банк “Володимирський” (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство “Комерційний банк “Володимирський”)	ПАТ	35 860 000	13.12.2001 р.	279	м. Суми, пл. Незалежності, 10
Харківська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК “БАЗИС” (колишня назва – Акціонерний комерційний банк “Базис”)	ПАТ	72 405 888	15.04.1992 р.	103	м. Харків, вул. Сумська, 88 (поштова адреса – м. Харків, пров. Мар’яненка, 4)

¹ “Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків”, опубліковано у “Віснику НБУ” № 8, 2009 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.